

Dominika Ślączyńska

Międzynarodowe warsztaty na temat oceny wiarygodności w walce z terroryzmem – Barcelona 2011

Badania poligraficzne i ich metodologia stały się tematem spotkania zorganizowanego w dniach 11-15 kwietnia 2011 r. w Barcelonie przez Narodowe Centrum Oceny Wiarygodności (National Center for Credibility Assessment)¹. Misją Centrum jest wspieranie instytucji rządowych w ochronie obywateli, interesów, infrastruktury oraz bezpieczeństwa USA przez wdrażanie nowych rozwiązań służących ocenie wiarygodności zeznań oraz edukację w tym zakresie. Głównym zadaniem organizacji, działającej od ponad pięćdziesięciu lat, jest kształcenie ekspertów z zakresu badań poligraficznych oraz specjalistów z innych dziedzin zajmujących się oceną wiarygodności, którzy pracują w instytucjach rządowych Stanów Zjednoczonych oraz w agencjach rządowych innych państw.

Międzynarodowe warsztaty na temat oceny wiarygodności w walce z terroryzmem (ang. *International Workshop on Credibility Assessment In Counterterrorism*) to tytuł spotkania, które przybrało formę warsztatów. Udział w nim wzięło czterdziestu ekspertów z dziedziny badań poligraficznych reprezentujących 13 państw z pięciu kontynentów (USA, Kanada, Belgia, Meksyk, Litwa, Polska, Egipt, Izrael, Malezja, Singapur, Kolumbia, Serbia i Hiszpania), co stworzyło szansę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy w poszczególnych krajach istnieją znaczne różnice w praktyce wykorzystywania niniejszych badań do celów kryminalistycznych i kadrowych. Wszak odmienne przepisy prawne, różnice kulturowe oraz tradycja stosowania samego urządzenia w różnych państwach może wskazywać na odmienne podejście uczestników nawet w kwestiach podstawowych, takich jak ewaluacja zapisów reakcji psychofizjologicznych czy preferowanych formatów testowych.

Warsztaty, jako forma łącząca teorię i praktykę, umożliwiły uczestnikom porównanie swoich doświadczeń i pokazały, iż w większości krajów reguły stosowania oraz przeprowadzania badań psychofizjologicznych są zbliżone.

Na prośbę organizatorów każdy z zaproszonych uczestników spotkania przygotował wystąpienie na jedno z poniższych zagadnień:

- wpływ różnic kulturowych na kształt badań poligraficznych oraz stosowaną metodykę badawczą,
- modyfikacja istniejących metod badawczych oraz nowe formaty testowe,
- korzystanie z usług tłumaczy w trakcie czynności badawczych prowadzonych przy użyciu poligrafu oraz w trakcie przesłuchania,
- rozpoznawanie prób przeciwdziałania prawidłowemu przebiegowi badania,
- studium przypadku dotyczącego wykorzystania badań poligraficznych w sprawie o charakterze terrorystycznym.

Z uwagi na ramy niniejszego sprawozdania, opis poruszanych tematów ograniczono tylko do zagadnień uniwersalnych i najistotniejszych z punktu widzenia badań psychofizjologicznych bez względu na charakter sprawy, w której ramach są prowadzone.

Ponieważ specyfika działań terrorystycznych stawia wysokie wymagania organom odpowiedzialnym za ich zwalczanie, obserwujemy ewolucję potrzeb różnych insty-

¹ <http://www.daca.mil/>.

tucji w tym zakresie. Ważkość problemu zmusza również ekspertów z zakresu badań psychofizjologicznych do nieustannych poszukiwań nowych rozwiązań lub modyfikacji stosowanej metodyki tak, aby spełnić oczekiwania zlecniodawców.

Aby mogło dojść do skutecznej realizacji zadań związanych ze zwalczaniem terroryzmu, przedstawiciele służb, prowadząc czynności z obcokrajowcami, zmuszeni są nierzadko do korzystania z pomocy specjalistów-tłumaczy, w tym także podczas badania poligraficznego. Prelegenci z Belgii przedstawili na spotkaniu swoje doświadczenia w zakresie prowadzenia badań poligraficznych z udziałem tłumaczy. W ich kraju bowiem niemałą grupę spośród osób badanych stanowią cudzoziemcy przebywający nielegalnie na terenie tego państwa lub innych krajów europejskich. Część z nich to osoby, które deklarują chęć współpracy z organami ścigania kraju, na którego terytorium chcą pozostać i w związku z tym mogą przekazywać cenne informacje z punktu widzenia szeroko pojętej ochrony bezpieczeństwa. Belgijscy eksperci w swym wystąpieniu poruszyli zarówno skomplikowaną problematykę badania informatorów, jak również korzystania z usług tłumacza w trakcie pracy. Przekazali praktyczne wskazówki regulujące taką współpracę, a także wytyczne dotyczące metodologii badań tego typu spraw. Zwrócili też uwagę na motywy, jakimi kierują się informatorzy decydujący się na podjęcie niejawnej współpracy oraz na konieczność weryfikacji przekazywanych przez nich informacji. Temu, w ich opinii, może służyć przeprowadzenie badania poligraficznego. W wielu przypadkach okazuje się to nie lada wyzwaniem. Zasadniczym celem przeprowadzonych czynności badawczych jest ustalenie, czy wiadomości pochodzące od informatora są prawdziwe. Do niełatwych zadań należy także włączenie do badań tłumacza, jeśli informator nie włada językiem urzędowym kraju, w którym przebywa.

Badania poligraficzne, mające na celu weryfikację informacji, opierają się na teście fałszywego oświadczenia² (ang. *false statement test*). Inna jego nazwa to test potwierdzający (ang. *confirmatory test*), który przeprowadzany jest w konwencji testu pytań porównawczych (ang. *Comaprison Question Test – CQT*) a stosowane pytania krytyczne mogą przybrać formę:

- Czy wprowadza Pan w błąd na temat informacji dotyczących...?
- Czy stworzył (wymyślił) Pan informacje na temat...?
- Czy przekazał Pan nieprawdziwe informacje na temat...?

Ze względu na brak wiadomości na temat skuteczności tego typu testów potwierdzonych badaniami naukowymi, zaleca się stosowanie ich tylko w przypadku spraw dotyczących ochrony interesów i bezpieczeństwa państwa.

Uczestnictwo tłumacza w badaniach poligraficznych stanowi wyzwanie nie tylko w sprawach związanych z terroryzmem. Przed czynnościami z udziałem tłumacza należy zawsze wyjaśnić mu sens działań, w których będzie brał udział ze zwróceniem szczególnej uwagi na różnice, jakie istnieją pomiędzy przesłuchaniem a badaniami poligraficznymi. Aktualnie nie istnieją żadne oficjalne standardy, które regulowałyby to zagadnienie, niemniej jednak belgijscy eksperci przedstawili kilka wskazówek taktycznych stosowanych w ich dotychczasowej praktyce. Większość z nich jest oczywista, nie mniej jednak warta podkreślenia. Oto kilka z nich:

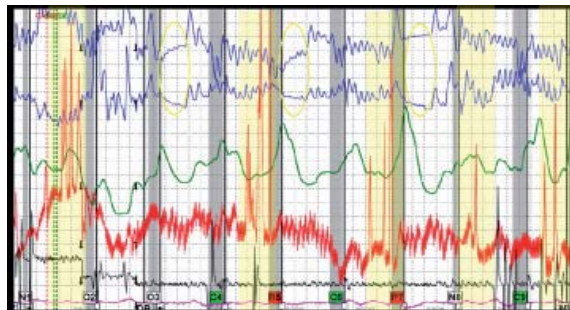
- tłumacz nigdy nie powinien zostawać sam w pomieszczeniu z osobą badaną,
- pytania testowe powinny być przetłumaczone przed badaniem, a następnie zweryfikowane przez innego niezależnego tłumacza,

² Tłumaczenie własne autorki.

- tłumacz powinien zostać poinformowany o zasadach prowadzenia badań poligraficznych, ze zwróceniem uwagi na sposób zachowania się osoby badanej w trakcie czynności (aby jego zachowanie nie stanowiło dodatkowego niepożądanego źródła stymulacji dla tej osoby),
- w trakcie czynności badawczych tłumacz zajmuje miejsce za ekspertem prowadzącym badanie,
- prowadząc rozmowę poligrafer kieruje pytania wprost do badanego,
- w trakcie trwania testu pytania testowe zadawane są tylko przez tłumacza,
- tłumacz nie powinien pozostawać w jakiegokolwiek relacji z osobą badaną,
- należy pouczyć tłumacza o obowiązku zachowania tajemnicy co do informacji uzyskanych w trakcie czynności,
- przed badaniem należy wezwać tłumacza do złożenia przysięgi (ślubowania) co do zachowania sumiennosci w wykonywanej pracy,
- tłumaczenie powinno mieć charakter simultaniczny,
- tłumacz powinien natychmiast poinformować eksperta o fakcie:
 - kierowania gróźb w jego kierunku przez osobę badaną,
 - składania mu propozycji łapówki,
 - obrażania go przez badanego.

Tłumacz, podobnie jak ekspert, nie może angażować się osobiście w sprawę, która jest przedmiotem badania poligraficznego. Jeśli istnieje podejrzenie, iż nie wykonuje on swojej funkcji zgodnie z oczekiwaniami eksperta przekazanymi przed badaniem, należy rozważyć przybranie do czynności innego specjalisty.

Kolejnym tematem poruszonym w wystąpieniach, i istotnym z punktu widzenia badań kadrowych oraz kryminalistycznych, są zaburzenia zapisów reakcji psychofizjologicznych powodowane przez osoby badane. Postawiono istotne pytanie: czy badany może swoim zachowaniem zakłócić zapisy, nie powodując jednocześnie wyraźnie uchwytanych zmian w aktywności psychoruchowej?

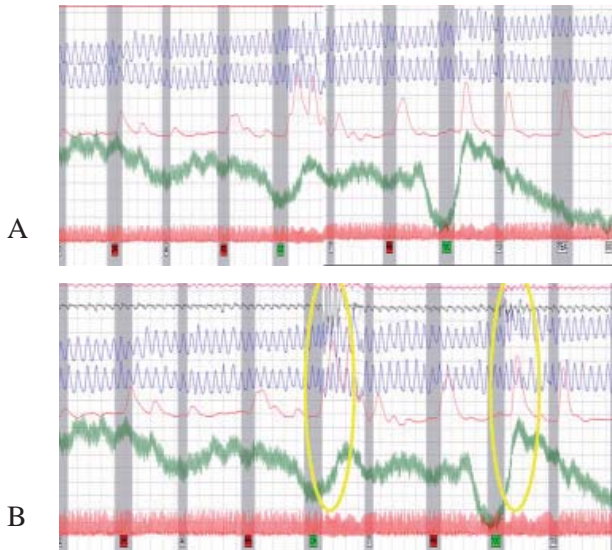

Rys. 1. Zapis testu pytań porównawczych. Zauważalne są zaburzenia w kanale oddechowym (bloki oddechowce po pytaniach O3,R5,R7), w kanale naczyniowo-sercowym (nieregularny przebieg linii cardio wynikający z zachowania badanego po pytaniach C4, C6,N8,C9). Ponadto zarejestrowano aktywność motoryczną badanego w trakcie pytań C4, N8 oraz N9. Jean Marc Trouillard, *Polygraph Countermeasures*. Barcelona 2011.

W trakcie spotkania przytoczono funkcjonującą w literaturze definicję tego zjawiska, które określa się jako każde celowe działanie badanego skutkujące zniekształceniem zapisów jego reakcji psychofizjologicznych, a tym samym utrudniające wnioskowanie z przeprowadzonych czynności badawczych. Zaburzenia te mogą mieć charakter mechaniczny (manipulacje ciałem), psychologiczny (jak np. relaksacja), farmako-

logiczny (leki, środki odurzające) czy behawioralny. Badany może podjąć próbę zniekształcenia całości kształtu swoich reakcji, zaburzając stan ogólny, środkami psychoaktywnymi, lub też może manipulować zapisami przez działania w określonych momentach badania. Najczęściej podejmowane próby przeciwdziałania prawidłowemu zapisowi reakcji polegają na ruchach ciała, napinaniu mięśni czy manipulacji oddechem. Poniżej przytoczono przykład nienaturalnych zapisów reakcji będących efektem manipulacji podjętych przez badaną osobę.

W trakcie panelu poświęcanego zakłóceniom zapisów niejednokrotnie podkreślano konieczność monitorowania aktywności motorycznej badanego za pomocą czujników ruchu. Ich wartość informacyjną na temat zachowania badanego w czasie testów obrazują poligramy zamieszczone poniżej.

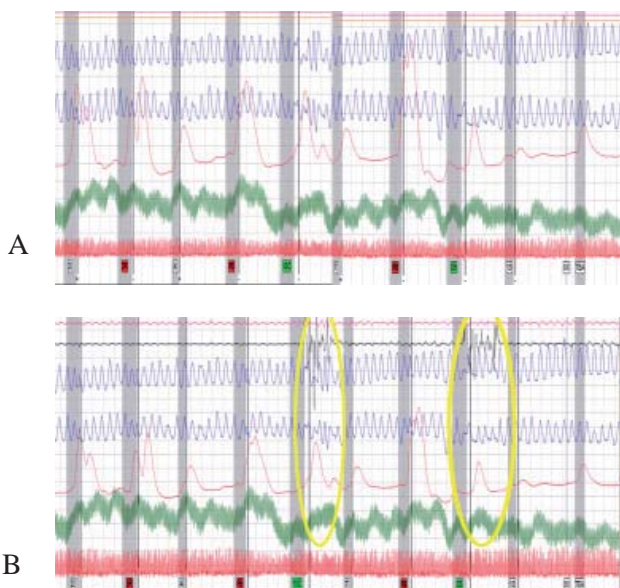

Rys. 2. Zapis z badania poligraficznego bez widocznego kanału aktywności motorycznej osoby badanej (A) oraz z widocznymi zakłóceniami w kanale aktywności motorycznej zarejestrowanymi po pytaniach kontrolnych oznaczonych jako C5 oraz C10 (B).

Dominique Ngoou, *Leveraging on technology for polygraph exams*, Barcelona 2011.

W czasie warsztatów zwrócono również uwagę na konieczność monitorowania informacji dostępnych w Internecie, które instruują, w jaki sposób celowo zakłócać przebieg testów, sugerując tym samym możliwość uzyskania korzystnego dla badanego wyniku. Długa tradycja stosowania badań w USA czy Kanadzie powoduje, iż zainteresowanie technikami defensywnymi wśród społeczeństwa nie słabnie. Fakt ten nakłada na ekspertów obowiązek samokształcenia oraz samodoskonalenia w wykrywaniu prób przeciwdziałania i celowej manipulacji zapisami reakcji.

Podsumowania warsztatów dokonał prof. Frank Horvath, który podziękował wszystkim za owocny udział, podkreślił sens i potrzebę łączenia nauki z praktyką. Zwrócił uwagę na interdyscyplinarność badań poligraficznych oraz na korzyści płynące z wymiany doświadczeń pomiędzy ośrodkami naukowymi a służbami z różnych państw. Jego zdaniem, pierwszoplanową potrzebą jest dalszy rozwój naukowy tej dyscypliny, szczególnie w zakresie komplementarnego stosowania dla celów kryminalistycznych dwóch formatów testowych, tj. testu pytań porównawczych oraz testu ukrytej informacji.

Rys. 3. Zapis z badania poligraficznego bez widocznego kanału aktywności motorycznej osoby badanej (A) oraz z widocznymi zakłóceniami w kanale aktywności motorycznej zarejestrowanymi po pytaniach kontrolnych oznaczonych jako C5 oraz C10 (B). Dominique Ngoo, *Leveraging on technology for polygraph exams*, Barcelona 2011.

Rys. 4 Lista stron internetowych zawierających informacje na temat przeciwdziałania prawidłowemu przebiegowi badania poligraficznego zaprezentowana podczas spotkania przez kanadyjskich specjalistów.

Public Safety Canada. Case study in Polygraph Counter Measures, Barcelona 2011.

Warsztaty zorganizowane przez NCCA pokazały, iż korzyści płynące z zastosowania badań poligraficznych powinny być intensywniej prezentowane zleceniodawcom w trakcie seminariów czy konferencji. Z kolei wielostronna wymiana doświadczeń pomiędzy poligraferami niewątpliwie sprzyja utrzymaniu standardów badań na profesjonalnym poziomie.